

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΑΡΚΑΔΩΝ – ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ – ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Η επικράτεια των αρχαίων Αρκάδων τοποθετείται στις δυτικές παρυφές της οροσειράς της Δίκτης ανατολικά και δυτικά του υψώματος του Προφήτη Ηλία, πλησίον του οικισμού Αφρατί της επαρχίας Πεδιάδας και της ευρύτερης περιοχής του Ινίου Μονοφατσίου προς βορειοδυτικά. Η Αρκαδία χώρα εκτείνεται στις λεκάνες των ποταμών Μπαρίτη, Κολοκύθη και του μέσου ρου του Αναποδάρη. Συνορεύει με τις σημαντικές αρχαίες επικράτειες του Ρυτίου από βορειοδυτικά, της Πριανσού και του επινείου της Ινάτου (Τσούτσουρας) προς βορειοανατολικά, της Βιανναίας χώρας από ανατολικά και της Λυττίας χώρας από βόρεια. Ο πρώτος οικιστικός πυρήνας της αρχαίας πόλης δημιουργήθηκε στο ύψωμα του Προφήτη Ηλία και σε γειτονικά υψώματα από τους Πρωτογεωμετρικούς χρόνους και γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη κατά τον 8^ο και τον 7^ο αιώνα π.Χ., ως την κλασική και την ελληνιστική περίοδο. Μετά το 260 π.Χ. υποτάχθηκε στη Γόρτυνα και καταστράφηκε πιθανώς το 221 π.Χ. από τους Κνώσσιους. Κατά την Ρωμαϊοκρατία το διοικητικό κέντρο της πόλης μετατοπίζεται στο Ίνι Μονοφατσίου, του Δήμου Φ Πεδιάδος.

Σύμφωνα με τον ιστορικό Άγγελο Χανιώτη ο πληθυσμός που ήταν εγκατεστημένος στην περιοχή των Αρκάδων συνδέονταν φυλετικά και είλεκε την καταγωγή του πιθανότατα από την Πελοπόννησο. Οι κόμες της επικράτειας ανέπτυξαν κοινούς δεσμούς, διέθεταν συνέλευση και κοινό λατρευτικό κέντρο. Κατά την ελληνιστική περίοδο μαρτυρείται ο ναός της Άρτεμης στο Αφρατί, του Ασκληπιού στο Ίνι και πιθανότατα αργότερα στο λατρευτικό σπήλαιο της Είλειθυίας στην αρχαία Ίνατο (Τσούτσουρας). Το κοινό των Αρκάδων πρέπει να συγκροτήθηκε τον 5^ο αι π.Χ και εξακολούθησε να υφίσταται και κατά την ελληνιστική και την ρωμαϊκή περίοδο. Από τις επιγραφικές μαρτυρίες γίνεται σαφές ότι η πόλη των Αρκάδων ευημερούσε όπως και άλλες μεγάλες πόλεις της εποχής, όπως η Γόρτυνα, το Ρύτιον, η Λύττος και η Χερσόνησος κατά τον 1^ο και 2ο μΧ αιώνα, όπου επίσης έχουν αποκαλυφθεί μεγάλης κλίμακας δημόσια έργα, υδραγωγεία, λουτρικά συγκροτήματα, υδατοδοξαμένες κλπ. Οι Αρκάδες αποτελούνταν από πέντε (5) ή έξι (6) κόμες, ήτοι αυτόνομες αγροτικές κοινότητες με μια χαλαρή ομοσπονδιακή, διοικητική οργάνωση ήδη από τα αρχαϊκά χρόνια όπως υποδηλώνεται από τη διασπορά των νεκροταφείων και των οικιστικών καταλοίπων τους. Η ομοσπονδία των Αρκάδων, σύμφωνα με τον ίδιο ιστορικό παίρνει αργότερα τη μορφή ενιαίου κράτους ανάλογη με αυτή της γειτονικής Λύττου με την οποία συνορεύει βόρεια και διατηρείται ως και τη ρωμαϊκή περίοδο. Ανάλογη οργάνωση αναφέρεται ότι είχε η Πολυρρήνια στην περιοχή Κισσάμου στη δυτική Κρήτη. Η ιστορική εξέλιξη της αρχαίας Αρκαδίας ανιχνεύεται από τα κείμενα των επιγραφών. Στον Πολύβιο μαρτυρείται ότι στον πόλεμο της Κνωσσού με τη Λύττο το 221 π.Χ οι Αρκάδες ήταν από τις πρώτες πόλεις που εγκατέλειψαν την Κνωσσό και συνασπίστηκαν με την γειτονική Λύττο, ενώ ο Σενέκας και ο Πλίνιος υπαινίσσονται ότι η καταστροφή των Αρκάδων ήταν ανάλογη με αυτή της συμμάχου της Λύττου.

Ανασκαφική έρευνα(1904-2011)

Ήδη από το 1904, ο Federico Halbherr αναφέρεται στην αρχαία ακρόπολη και το νεκροταφείο. Πραγματοποίησε ανασκαφές στη θέση «Κεφάλι» της Εργάνου αποκαλύπτοντας οικιστικά λείψανα και συστάδα υπόγειων τάφων της Υστερομινωικής III γ – Πρώιμης Πρωτογεωμετρικής περιόδου.

Το 1924 ο Doro Levi με την Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή της Αθήνας πραγματοποίησε συστηματική ανασκαφή ρίχνοντας φως στην ιστορία της πόλης των Αρκάδων. Νοτιοανατολικά του λόφου του Προφήτη Ηλία, στη θέση « Στου Μαραγκάκη το Κεφάλι» εντόπισε τα κυριότερα ίχνη κατοίκησης. Ο οικισμός κτισμένος σε άνδρα, αποτελούνταν από οικίες ορθογώνιας ή τραπεζοειδούς κάτοψης με ευθύγραμμους τοίχους, λίθινες βάσεις κίωνων για τη στήριξη της στέγης, δάπεδα από πατημένο χώμα και λίθινους πιθοστάτες. Επίσης η Αγγελική Λεμπέση διεξήγαγε ανασκαφή κατά τη δεκαετία του 1970 στη νοτιοανατολική κλιτύ του λόφου, εκατό (100) μέτρα βορειοανατολικά του οικισμού αποκάλυψε ιερό διαστάσεων 12 x 6,80μ με περιμετρικά θρανία, πλήθος χάλκινων ενεπίγραφων όπλων, κέρατα αιγώνων, χάλκινο, ανδρικό ειδώλιο και κεραμική κυρίως της Ύστερης Γεωμετρικής και Πρώιμης Ανατολίζουσας περιόδου. Τα αρχιτεκτονικά ωστόσο κατάλοιπα μαρτυρούν τρεις διακριτές οικοδομικές φάσεις από την Πρωτογεωμετρική Β, την Μέση-Γεωμετρική και Υστερογεωμετρική περίοδο με τελική διαμόρφωση κατά την Ανατολίζουσα περίοδο.

Το νεκροταφείο της αρχαίας πόλης εντοπίζεται στην δυτική παρειά του λόφου του Προφήτη Ηλία, σε απόσταση περίπου πεντακοσίων (500) μέτρων από την κορυφή. Ανασκαφικά διαπιστώνεται η συνύπαρξη διαφορετικών ταφονομικών πρακτικών και εθίμων εφόσον αποκαλύφθηκαν ατομικές ταφές σε τεφροδόχα αγγεία αλλά και ομαδικοί ενταφιασμοί σε θολωτούς τάφους με κτιστό περίβολο να σηματοδοτεί τα όρια του νεκροταφείου, ομοίως με το νεκροταφείο του κοντινότερου Ρυτίου. Συνολικά εντοπίστηκαν εκατόν εξήντα δύο (162) καύσεις σε τεφροδόχες κάλπες, πίθους ή χάλκινους λέβητες που περιβάλλονταν ή στηρίζονταν από κυκλικά τοιχία και συνοδεύονται κυρίως από μυροδοχεία και σπανιότερα άλλου είδους κτερίσματα (π.χ όπλα, κοσμήματα κ.α).

Ποικιλία διαπιστώνεται και ως προς την μορφή των κτιστών, θολωτών τάφων. Στο δυτικό τμήμα έχουν ερευνηθεί τρεις (Α, Β, C) με θάλαμο ορθογώνιας κάτοψης, μικρό τετράπλευρο στόμιο και λαξευμένο στο βράχο δρόμο, που περιείχαν άκαυστα οστά που χρονολογούνται στον 7^ο αιώνα π.Χ. Πρωιμότερος είναι ο πολύ γνωστός Τάφος L στα ανατολικά, επίσης με πλούσια κτερίσματα καθώς και ο Τάφος M σε μικρή απόσταση. Στο χώρο εντοπίζονται ακόμα τρεις πυρές οριοθετημένες από σχηματισμούς σχήματος Π, συνοδευόμενες από πολλά μικροαντικείμενα, ενώ παράλληλα αποκαλύφθηκαν δύο κτίσματα που χαρακτηρίζονται από τον ανασκαφέα ως αποθέτες.

Ο μεγαλύτερος τάφος του νεκροταφείου(Τάφος R), κυκλικής κάτοψης, χτισμένος κατά το εκφορικό σύστημα αποκαλύφθηκε στο νότιο τμήμα του. Η περίοδος χρήσης του τοποθετείται στον 8^ο και 7^ο αιώνα π.Χ, ενώ μια ορθογώνια λίθινη σαρκοφάγος με υπολείμματα καύσης νεκρού και πλήθος κτερισμάτων στο εσωτερικό του καταδεικνύει τον πλούτο και την δύναμη των νεκρών και των κηδευτών τους.

Το σύνολο των αγγείων και των ευρημάτων γεωμετρικής και αρχαϊκής περιόδου που προέρχονται από το νεκροταφείο των Αρκάδων αξιολογείται ως δεύτερο μετά το επίσης μεγάλο σύνολο αντίστοιχων περιόδων από το νεκροταφείο στην Κνωσό, υπό την επιρροή της οποίας εργάστηκαν τα τοπικά περιφερειακά εργαστήρια της επαρχίας Πεδιάδος και της ανατολικής Μεσσαράς (Ρύτιο), ως τον 7ο αιώνα. Από τον 7^ο αιώνα και εξής ωστόσο το τοπικό εργαστήριο των Αρκάδων, υπό την επιρροή του κορινθιακού ρυθμού δημιουργεί ένα ιδιότυπο ρυθμό μελανόμορφων αγγείων. Παράλληλα σημαντική ανάπτυξη γνωρίζει και το τοπικό εργαστήριο μεταλλοτεχνίας των Αρκάδων.

Όπως προαναφέρθηκε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο το διοικητικό κέντρο των Αρκάδων μετατοπίστηκε στο Ίνι Μονοφατίου . Το Ίνι είναι ένας οικισμός στο μέσο ανατολικό τμήμα της επαρχίας Μονοφατίου του νομού Ηρακλείου και ανήκει διοικητικά στο Δήμο Μινώα Πεδιάδος. Χαρακτηριστικές θέσεις της περιοχής Ινίου οροθετούν σημειακά την επικράτεια του κατά την αρχαιότητα : «Κεφάλια», «Ελληνικά» , «Αγκουτσάκια» , «Γούρνα» ,

«Πετροκεφάλια» κα . Σημαντική συνάφεια έχει ο οικισμός «Βακιώτες» που βρίσκεται νότια του Ινίου όπου έχουν εντοπιστεί τα πιο σημαντικά ερείπια της αρχαίας πόλης των Αρκάδων , ήτοι της Αρκαδίας των ελληνορωμαϊκών χρόνων. Πολλοί ερευνητές συμπεριλαμβανομένου και του γάλλου Paul Faure και του ιστορικού Ian Sanders τοποθετούν το οικιστικό και πολιτικό κέντρο ή μια από τις σημαντικές κόμμες της αρχαίας πόλης των Αρκάδων στο ύψωμα της «Κεφάλιας» Ινίου που βρίσκεται νότια του σύγχρονου οικισμού του. Παράλληλα ο Pierre de Gre και ο Anri van Effender που μελέτησαν και δημοσίευσαν μια σπουδαία επιγραφή που προέρχεται από το Βαλανεϊόν της αρχαίας πόλης στην ανατολική παρυφή της Κεφάλιας δέχονται επίσης ότι το Ίνι ταυτίζεται κατά την ρωμαϊκή περίοδο με το πολιτικό κέντρο της αρχαίας Αρκαδίας. Αντίθετα το πολιτικό και διοικητικό κέντρο της πόλης και του κοινού των Αρκάδων άλλοι ερευνητές όπως ο Στέφανος Ξανθουδίδης και Federrico Halbher τοποθετούσαν στον λόφο του Προφήτη Ηλία στον οικισμό Αφρατί του δήμου Βιάννου. Τέλος άλλοι εξερευνητές , μεταξύ αυτών και ο περιηγητής ναύαρχος D.A.B.Spratt τοποθετούν στην κεφάλια, την αρχαία πόλη Ίνατο αναγνωρίζοντας δήθεν ετυμολογική σχέση στα τοπωνύμια Ίνι και Ίνατος. Την άποψη αυτή ακολουθεί και ο Rendlebury ερμηνεύοντας τον Στράβωνα. Ωστόσο οι απόψεις του Ιταλού αρχαιολόγου και βασικού ανασκαφέα Doro Levi και της ιστορικού -επιγραφολόγου Margherita Guartoucci οι οποίες και υιοθετούνται από τους σύγχρονους μελετητές συνδέουν και τις δυο θέσεις (Αφρατί-Προφήτης Ηλίας και Κεφάλια Ινίου) με την κεντρική κόμμη της αρχαίας πόλης των Αρκάδων , η οποία πρέπει να ήταν οργανωμένη ομοσπονδιακά όπως και οι άλλες πόλεις της Κρήτης , δηλαδή σε κόμμες, συγκροτώντας αργότερα μια πολιτική και διοικητική ενότητα , το κοινό των Αρκάδων. Κατά την Υστεροκλασική - Ελληνιστική περίοδο η κεντρική κόμμη πάνω στο λόφο του Προφήτη Ηλία ,στον οικισμό Αφρατί , οπότε εκεί εγκαταστάθηκε ένα ελληνοιστικό φρούριο. Τότε έγινε κεντρική για την πόλη των Αρκάδων η κόμμη που τοποθετείται στον λόφο Κεφάλια Ινίου και στη θέση «Ελληνικά» νοτιοανατολικά και δυτικά από αυτόν. Η άποψη αυτή πρέπει να γίνει δεκτή γιατί μεγάλος αριθμός των επιγραφών που βρέθηκαν στην περιοχή του Ινίου χρονολογούνται στη ρωμαϊκή περίοδο μέχρι και τον 2° μ.Χ αι παράλληλα με την ποιότητα των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και των λοιπών ευρημάτων στην περιοχή του Ινίου δικαιολογούν με επάρκεια την ταύτιση αυτή Η διασπορά επιγραφών στα σημερινά χωριά Ίνι, Αφρατί, Έμπαρο, Καραβάδω, Κασσάνους, Παναγιά, Μαχαιρά, Βακιώτες, Νιπιδιός και Ρουσσοχώρια μαρτυρά τα όρια της Αρκαδίας χώρας οριοθετώντας μια μεγάλη περιοχή ελέγχου με εύφορα εδάφη , έλεγχο οδών επικοινωνίας και φυσική προστασία από τα βουνά. Η ταύτιση της αρχαίας Αρκαδίας με την περιοχή των οικισμών Μελιδοχώρι , Δαμάνια και Αρκάδι λόγω εκτεταμένων αρχαίων οικιστικών καταλοίπων φαίνεται να μην ευσταθεί.

Στα ρωμαϊκά χρόνια η πόλη των Αρκάδων γνωρίζει νέα άνθιση οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη όπως και η Λύττος και η Ιεράπυτνα. Τα δημόσια έργα , δημόσια λουτρά (Βαλανεϊόν), υδραγωγεία και υδατοδεξαμενές (βλ. συνημμένες φωτογραφίες) το καμπυλόγραμμο αψιδωτό δημόσιο οικοδόμημα, τα αψιδωτά κτίσματα, αρχιτεκτονικά μέλη δημόσιων οικοδομημάτων και πολλές επιγραφές που έχουν βρεθεί και είναι ορατά στην περιοχή του Ινίου δικαιώνουν αρκετά αυτή την εκτίμηση.

Στην επικράτεια της αρχαίας αυτής πόλης έχουν διενεργηθεί μικρής κλίμακας ανασκαφικές εργασίες κατά τα παρελθόντα έτη. Το 1995 υπό την εποπτεία της αρχαιολόγου της ΚΓ ΕΠΚΑ Καλλιόπης Γκαλανάκη πραγματοποιήθηκε μικρής διάρκειας σωστική ανασκαφή στην Κεφάλια Ινίου κατά την οποία αποκαλύφθηκε υπόγεια, επιχρισμένα δεξαμενή και στοά υδραγωγείου .ενώ παράλληλα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα με πιθανή εργαστηριακή χρήση εντοπίστηκαν, επίσης στην ανατολική κλιτύ του λόφου Το 2004 ο αρχαιολόγος κ. Αντώνης Βασιλάκης με προσωπικό από την ΚΓ' ΕΠΚΑ αποκάλυψε τμήμα κτιρίου ρωμαϊκών χρόνων με σύστημα αγωγών στην ανατολική παρειά του λόφου της Κεφάλιας., Νοτιοδυτικά της ο ίδιος αρχαιολόγος είχε αποκαλύψει τμήμα Παλαιοχριστιανικής τρίκλιτης βασιλικής με ελληνοιστική επιγραφή στην κόγχη του ιερού , η οποία αναφέρει το όνομα της πόλης. Κατά τον καθαρισμό του νερόμυλου ,κατασκευασμένου κυρίως από οικοδομικό υλικό της αρχαίας πόλης, και από την ΚΓ' ΕΠΚΑ και την 13^η ΕΒΑ ,το 2011.με την εποπτεία των αρχαιολόγων Καλλιόπης Γκαλανάκη και Αικατερίνης Μυλοποταμιτάκη εντοπίστηκαν ταπεινά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ρωμαϊκών χρόνων στο νότιο τμήμα του. Κατά το έτος

2004 και στα πλαίσια της διάνοιξης αρδευτικού δικτύου, προσωπικό της ΚΓ' ΕΠΚΑ υπό την καθοδήγηση της αρχαιολόγου Καλλιόπης Γκαλανάκη πραγματοποιήθηκαν σύντομες ανασκαφικές εργασίες σωστικού χαρακτήρα στις θέσεις « Ακονόπετρες » , « Κεφάλια » και « Μπίκα». Συγκεκριμένα , στην θέση « Κεφάλια » ανασκάφηκε τμήμα υστερορωμαϊκού τοίχου , ο οποίος πιθανότατα αποτελούσε τμήμα δικτύου ύδρευσης που ξεκινούσε από την κορυφή της « Κεφάλιας » και εκτεινόταν βορειότερα. Ο προσανατολισμός του βρίσκεται στον άξονα Βορρά-Νότου όπως και ο προσανατολισμός του ρωμαϊκού υδαταγωγού στην θέση « Καμπουρωτό Χαράκι ».

Συγκεκριμένα στη θέση « Ακονόπετρες » αποκαλύφθηκαν τέσσερις κιβωτιόσχημοι τάφοι, ρωμαϊκών χρόνων , κτισμένοι με πλίνθους και καλυμμένοι με μεγάλες ορθογώνιες πλάκες .Οι ταφές ήταν κτερισμένες με ένα χάλκινο νόμισμα ως χαρώνειο οβολό , Στην ίδια θέση βέβαιη είναι η ύπαρξη περισσότερων τάφων, της ίδιας εποχής που διαταράχθηκαν από τη διάνοιξη του αρδευτικού δικτύου. Επίσης εβδομήντα (70) μέτρα δυτικότερα ήρθε στο φως τμήμα ρωμαϊκού κτιρίου, πιθανόν δημόσιου χαρακτήρα , στο οποίο διαπιστώθηκαν τρεις επάλληλες, οικοδομικές φάσεις. Τέλος στη θέση « Μπίκα » ανακαλύφθηκαν τέσσερις, νέοι κιβωτιόσχημοι τάφοι, πλούσια κτερισμένοι, επίσης ρωμαϊκών χρόνων.

Πρόταση.

Η παρούσα πρόταση εστιάζει στην, προβολή και ανάδειξη κυρίως των ορατών ,αλλά και την αποκάλυψη μη ορατών μνημείων του νερού κατά την ρωμαϊκή περίοδο(υδραγωγείο, υδατοδεξαμενές, λουτρικό συγκρότημα (Βαλανεϊόν) (βλ. συνημμένες φωτογραφίες).Η πρόταση αυτή θα είναι δυνατόν να υλοποιηθεί μετά την απαραίτητη σύνταξη Προγραμματικής Σύμβασης μεταξύ της ΚΓ' ΕΠΚΑ για την εποπτεία του έργου και του Πολιτιστικού Συλλόγου Ινίου ή του Δήμου Μινώα Πεδιάδος. που θα διαχειρίζεται την αιτούμενη χρηματοδότηση .

Βιβλιογραφία -----

Φαράκλας Ν. , Κατάκη Ε. , Κόσσυβα Α. , Ξιφαράς Ν. , Παναγιωτόπουλος Εμ. , Τασούλας Γ. Τσατσάκη Ν. , Χατζηπαναγιώτη Μ. (1998) *Οι επικράτειες των αρχαίων πόλεων της Κρήτης* . Σειρά Ρίθυμνα αρ. 6 Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Ξιφαράς Ν. , (2004) *Οικιστική της Πρωτογεωμετρικής και Γεωμετρικής Κρήτης (Η μετάβαση απο την “Μινωική” στην “Ελληνική” κοινωνία)* . Σειρά Ρίθυμνα αρ. 21Α Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Η αρχαία κρητική πόλη των Αρκάδων. Δρ. Βασιλακης Α. Πολιτιστικός σύλλογος Ίνι - Μοναστηράκι “Ίνατος”.

Γκαλανάκη Κ. Πρακτικά ανασκαφών στο Ίνι Μονοφατσίου (αδημοσίευτα).